

ІСТОРІЯ МОВИ

УДК 811.163.1'342.8 (091)

Лідія Гнатюк, д-р філол. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

АКЦЕНТУАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ТЕКСТАХ Г. СКОВОРОДИ І Т. ШЕВЧЕНКА

Узагальнено спостереження І. Огієнка щодо специфіки наголошування в церковнослов'янській мові української редакції XVII–XVIII ст., яка істотно відрізнялася своєю вимовою й акцентуаційною системою від церковнослов'янської мови російської редакції, і показано продовження цієї староукраїнської книжної традиції в мовній практиці Г. Сковороди і Т. Шевченка.

Ключові слова: історія українського наголосу, староукраїнська книжна традиція, українська система наголошування, церковнослов'янська мова української редакції, церковнослов'янська мова російської редакції.

В українській лінгвістиці досі мало вивченим залишається питання про специфіку української редакції церковнослов'янської мови, яка, як відомо, відіграла значну роль в історії української культури минулих століть, передусім в історії української духовності. Відомо, що аж до 1784 р. (коли київський митрополит С. Миславський, догоджаючи Катерині II, видав наказ навчати студентів Київської академії чистої російської вимови богослужбових текстів) по українських церквах тексти, написані церковнослов'янською мовою, читали відповідно до давньої традиції – з українською вимовою, замінюючи незрозумілі болгарські слова на зрозумілі питомі, щоб краще донести зміст сказаного до слухачів, тобто використовували церковнослов'янську мову української редакції (на відміну від церковнослов'янської мови російської редакції, якою послуговувалися в Росії) [Огієнко, 1995 : 125; Огієнко, 1930 : 72].

На специфіку давньоукраїнської церковної вимови, наближеної до живої народної мови, уже з XI ст. вказують помилки, які робили писарі при переписуванні книг. Так, за спостереженням І. Огієнка, уже Ізборник Святослава 1073 р. засвідчує, що *ѧ* читали як [i], *ѧ* як [u], *ѧ* як [e], *ѧ* як [z] [Огієнко, 1930 : 75].

Одним із важливих елементів вимови є наголос. На жаль, історія українського наголосу кінця XVI–XVIII ст., попри істотний внесок І. Огієнка [Огієнко 1925; Огієнко 1926; Огієнко 1928; Огієнко 1932; Огієнко 1952 : 20–49] та дослідження інших лінгвістів [Веселовська; Гальчук; Жовтобрюх; Зинякова, 1995; Зинякова, 1996], вивчена ще недостатньо.

Мета пропонованої статті – узагальнивши спостереження І. Огієнка щодо специфіки наголошування в церковнослов'янській мові української редакції, показати продовження цієї староукраїнської книжної традиції в мовній практиці Г. Сковороди і Т. Шевченка.

Істотну відмінність у наголошуванні богослужбових текстів в Україні та Росії І. Огієнко показав на прикладі зіставлення Служебника 1604 р. – першого друкованого служебника з українськими наголосами, поширеними в той час у церковному вжитку в Україні, що вийшов у Стратинській друкарні (якою тоді керував Памво Беринда) в Галичині, та Служебника 1656 р., виданого в Москві [Огієнко, 1926]. Дослідник стверджував, що – з огляду на велику консервативність церковної вимови – у Служебнику 1604 р. “перед нами вимова перших віків християнства на Україні, може, ще вікудесь XII–XIII, а то й давніше” [Огієнко, 1926 : 5]. Прикметним є те, що київські видання Служебників 1620 і 1629 рр. мають ті самі наголоси, що й “Служебник Стратинський” [Огієнко, 1926 : 5], що спричинило поширення цих наголосів по Україні.

Іменні частини мови в українській редакції Служебника мали переважно кореневий наголос (за винятками *законъ*, *народъ*, де наголос падає на префікс), який зберігали і при відмінюванні:

“Стратинський Служебник”
(1604)

беззаконіє
безболъзнены

“Московський Служебник”
(1656)

беззаконіє
безболъзнены

<i>бо́л ъзнь</i>	<i>бол ъзнь</i>
<i>бы́тіє</i>	<i>бытіє́</i>
<i>врагъ, вра́га</i>	<i>врагъ, врага́</i>
<i>врата́</i>	<i>вратá</i>
<i>врачъ, вра́ча</i>	<i>врачъ, врачá</i>
<i>всёго</i>	<i>всего́</i>
<i>вто́рый</i>	<i>второ́й</i>
<i>гла́ва</i>	<i>глава́</i>
<i>даръ, да́ровъ</i>	<i>даръ, даро́въ</i>
<i>дне́вный</i>	<i>дневно́й</i>
<i>жи́лиште</i>	<i>жили́ште</i>
<i>жи́тіє</i>	<i>житіє́</i>
<i>за́конъ</i>	<i>закон́</i>
<i>зе́мный</i>	<i>земно́й</i>
<i>зв ъзду і зв ъзду́</i>	<i>зв ъзду́</i>
<i>ле́гко</i>	<i>легко́</i>
<i>ми́рскій</i>	<i>мірскі́й</i>
<i>на́родъ</i>	<i>наро́дъ</i>
<i>него, въ не́го</i>	<i>от него́</i>
<i>нова́го, но́ваго</i>	<i>но́ваго</i>
<i>сре́да</i>	<i>средá</i>
<i>стра́на</i>	<i>странá</i>
<i>ше́стый</i>	<i>шесты́й</i>

та ін. [Огієнко, 1926 : 17–28].

Традиційність кореневого наголосу в деяких словах підтверджує і “Євангеліє учителное” М. Смотрицького 1616 р.: *главы* (УЄ, 199), *в языках* (УЄ, 199).

За спостереженням І. Огієнка, у дієсловах на *-ати* в українській редакції церковнослов'янської мови, на відміну від російської редакції, наголос зазвичай падав на суфікс *-а-*, у дієсловах на *-овати* – також на *-а-*, у дієсловах на *-ити* – на суфікс *-и-* (у російській редакції в усіх названих випадках – на корінь):

“Стрядинський Служебник”
(1604)

глагола́ти
д ъла́ти
испов ъда́тися
пов ъда́ти
д ѡ́творюва́ти
милова́ти
ше́ствовати
изба́витися
испра́вити
сла́вити

“Московський Служебник”
(1656)

глаго́лати
д ъла́ти
испов ъда́тися
пов ъда́ти
д ѡ́тсвовати
ми́ловати
ше́ствовати
изба́витися
испра́вити
сла́вити

[Огієнко, 1926 : 13–14, 17–28].

Українська і російська церковна вимови відрізнялися також наголошуванням суфіксів *-є́нн-*, *-а́нн-* у прикметниках, дієприкметниках і похідних від них прислівниках. Послідовне наголошування суфікса *-є́нн-* І. Огієнко помітив ще в “Адельфотесі”: *благоденствѣ́нный, дво́йствѣ́нный, д ѡ́тствѣ́нный, є́динствѣ́нный, клятвѣ́нный, я́вствѣ́нно, мно́жествѣ́нный, мо́литвѣ́нный, мужествѣ́нный, су́ществѣ́нно* [Огієнко, 1952 : 43], а також у “Стрядинському Служебнику” 1604 р. (на відміну від російської вимови):

“Стрядинський Служебник”
(1604)

божествѣ́нный
возлю́бленнаго
д ѡ́тствѣ́нна
неисл ѡ́дованнаа
обра́дованнаа
препросла́вленна
у́готовле́нно

“Московський Служебник”
(1656)

божѣ́ственный
возлю́бленнаго
д ѡ́тственнаа
неисл ѡ́дованнаа
обра́дованнаа
препросла́влена
у́готовленно

[Огієнко, 1926 : 17–28].

У рукописній копії 1734 р. з видання “Лисеївської Тріоди” писар також наголошував *-енн: непосредственно, естественно, преестественно, озлобленныя, божественныя* [Огієнко, 1932 : 11, 12, 22]. У Галичині ще в XIX ст. зберігався наголос *вещественный* на противагу російському *вещественный* (УС, 72).

За спостереженням І. Огієнка, яскравою особливістю наголосу українських стародруків, зокрема “Стрядинського Службника”, є й те, що в них найвищий ступінь порівняння прикметників має наголос на формотворчому суфіксі, тобто на звуці, позначуваному літерою ** (*благочестив \йишхъ, благородн \йишмъ, в \рн \йишхъ, пространн \йиш* тощо), на відміну від російської мови, у якій найвищий ступінь звичайно зберігає наголос вищого ступеня [Огієнко, 1926 : 13]. Це підтверджує і З. Веселовська [Веселовська].

Отже, на початку XVII ст. наголоси в українській та російській редакціях церковнослов'янської мови істотно відрізнялися. Наголоси, засвідчені в “Стрядинському Службнику” 1604 р., були, за переконанням І. Огієнка, не тільки тогочасними літературними, а й до певної міри відбивали живомовне наголошування. Порівняння наголосів цієї пам'ятки з акцентованими київськими пам'ятками того часу дало дослідникові підстави стверджувати, що вони здебільшого збігалися з наголосами у східноукраїнських говірках. Проте західноукраїнські говори зберегли давній український наголос послідовніше, ніж східноукраїнські [Огієнко, 1926 : 16–17].

Дослідивши акцентуацію іменників у граматиці М. Смотрицького 1619 р., І. Гальчук наголосив на тому, що скодифікований М. Смотрицьким варіант церковнослов'янської мови східнослов'янської редакції ґрунтувався на українській акцентуаційній системі [Гальчук : 90].

Проаналізувавши наголоси рукописної “Лисеївської Тріоди” 1734 р., І. Огієнко дійшов такого висновку: “Наголоси скрізь українські, відмінні від наголосів російських. Докладний аналіз цих наголосів дає повну картину українського церковного наго-

лосу в XVIII ст., що, зрештою, той самий, яким бачимо його і в віках XVI–XVII” [Огієнко, 1932 : 25].

Висновки І. Огієнка підтверджують і наші спостереження щодо використання української вимови церковнослов’янського письма одним із найосвіченіших мислителів XVIII ст. – Григорієм Сковородою (ми звернули увагу на специфіку його наголосів, коли працювали з рукописами; скрупульозно видані Л. Ушкаловим тексти Г. Сковороди відображають усі особливості автографів філософа, тому ми покликаємось на це видання).

Свого часу Д. Чижевський, уважно проаналізувавши фрагмент тексту Сковороди з діакритичними знаками над деякими словами, звернув увагу на те, що система наголосів філософа є українською [Čyževskyj : 22]. Вона відбиває живу вимову, поширену, як слушно зазначив М. Жовтобрюх, у південно-східних говорах української мови [Жовтобрюх : 70].

Цитати зі Святого Письма у Сковороди (з проставленим ним самим у деяких словах наголосом) свідчать про українське церковне наголошування (кореневе) виокремлених елементів: “Р\х: той сотрет твою *Гла́ву*” (С., 269), “Воскликните на *Гла́ву Язы́ков*” (С., 297), “Открыю задняя твоя к лицу твоему и покажу *язы́ком* срамоту твою...” (С., 789), “Се Тма покрыла Землю! И Мрак на *Язы́ках!*”, “Кто преиде на ону *Стра́ну* Моря...” (С., 941), “*Зв\зды* прелестныя: имже Мрак Тмы во В\кы блюдется” (С., 947) поряд із флексивним наголошуванням: “... во Мрак влюбившаяся *Зв\здá*” (С., 947). На кореневе наголошування натрапляємо також у деяких загальновідомих фонетичних церковнослов’янізмах: *éлени* (С., 487).

Наголос *гла́ву* підтверджується і поетичним розміром у Пісні 6-й “Саду божественных п\сней”, хоча відповідного діакритичного знака в наведеному нижче прикладі й немає:

Освятѣ струи и нам, змію сотри *главу*,
Духа твоего, Христе, росу даждь и *славу* (С., 56).

За переважання кореневого наголосу в усіх відмінкових формах цього слова все ж (можливо, під впливом наголосів у Свя-

тому Письмі 1751 р., виданому в Москві, чи за аналогією до наголосу в повноголосному відповіднику *голова́* (наприклад, С., 952) в окремих випадках засвідчено і наголос на флексії: *глава́* (С., 256, 941), *главо́ю* (С., 944), *во глав * (С., 803).

Кореневе наголошування іменників засвідчено й у текстах Г. Сковороди поза цитатами зі Святого Письма: *гла́ва* (С., 237, 487, 738, 971), *гро́бы* (С., 750, 842), *в дво́ры* (С., 255), *зв \зды* (С., 947), *зе́рно* (С., 248, 254, 255, 402, 749), *в стра́ну* (С., 971) поряд із *страны́* (С., 789), *язы́ку* (С., 749, 897) поряд із *языку́* (С., 257), *язы́ка* (С., 257), *язы́кам* (С., 295), *язы́ками* (С., 897), *язы́ках* (С., 170) та ін.

Мовна практика мислителя відображає і послідовне наголошування суфікса *-ённ-, -анн-* у дієприкметниках *возб \и́ённы* (С., 962), *возвы́и́ённое* (С., 962), *изб \ра́нны* (С., 896), *ли́и́ённы* (С., 234), *напол́нны* (С., 259), *необу́зданна* (С., 902), *опро́верже́ённое* (С., 909), *пова́плённы* (С., 839), *посребре́нны* (С., 259), *раску́и́ённое* (С., 802), *сотворе́нна* (С., 839), *созда́нного* (С., 967), *укра́и́ённый* (С., 839), а також у похідних *несказа́нно* (С., 236), *созда́нно* (С., 242), *очи́и́ённо* (С., 249), *ута́ённо* (С., 249) та формах прикметників *Божестве́нное* (С., 945), *Божестве́нных* (С., 803), *Божестве́нны* (С., 952), *веществе́нный* (С., 945), *во веще́стве́нном* (С., 944), *невеществе́нная* (С., 944), *невеществе́нны* (С., 944), *огне́нный* (С., 945, 962), *земле́нны* (С., 307) та ін.

Окремі дієприкметники з названими суфіксами традиційно наголошено й у висловах зі Святого Письма: “Еда *позна́нна* будут во тм \ чудеса твоя..?” (С., 293), “Зубы твои, яко стада *остри́же́нны*...” (С., 325).

Припускаємо, що Сковорода наголошував і прикметники найвищого ступеня порівняння відповідно до української традиції (хоча в текстах наголоси не засвідчені): *искусн \и́шу симмитрію* (С., 216), *всепрехвальн \и́шее око* (С., 436), *на главн \и́шем м \ст * (С., 694) і под.

Відомо й те, що за українською церковною традицією займенники мали наголос *моєго, твоєго, своєго, вьсе́го, ко́гождо, мою́, твоє́ю, своє́ю, се́ю, все́ю* тощо.

Навіть у XVIII ст. російська влада не змогла добитися цілковито російської вимови богослужбових текстів, “так що все-таки українська вимова по деяких церквах на Київщині й Волині, а особливо на Поділлі, трималася навіть до другої половини XIX-го віку” [Огієнко, 1952 : 27].

Притаманне староукраїнській книжній традиції кореневе акцентування в усіх словоформах лексеми *язык* ‘1) мова; 2) народ’ послідовно відбиває і мовна практика Т. Шевченка, що засвідчують передусім рими: “Од молдованина до фіна / на всіх *язы́ках* все мовчить, / Бо благоденствує” (Ш–1, 345, “Кавказ”); “Встане правда! Встане воля! / І Тобі одному / Помоляться всі *язы́ки* / Вовіки і віки” (Ш–1, 344, “Кавказ”); “І мечі в руках їх добрі, / Острі обоюду, / На отмищені *язы́кам*/ І в науку людям” (Ш–1, 365, “Давидові псалми”).

У текстах Шевченка натрапляємо й на кореневе наголошування прикметників, що також цілком можна пояснити впливом староукраїнської літературно-писемної традиції, у тому числі специфікою наголосів української редакції церковнослов'янського тексту: “І мене в сем”ї великій, / В сем”ї вольній, *новій* / Не забудьте пом’янути / Незлим тихим словом” (Ш–1, 371, “Як умру, то поховайте...”); “Пошли мені святее слово / Святої правди голос *новий*!” (Ш–2, 245, “Неофіти”), “І тихим, добрим, кротким словом / Благовістив їм слово *нове*, / Любов, і правду, і добро...” (Ш–2, 247–248, “Неофіти”); “І забудеться срамотня / Давня година, / І оживе добра слава, / Слава України, / І світ *ясний*, невечерній / Тихо засіє...” (Ш–1, 354, “І мертвим, і живим, і ненарожденним...”); “Світе *ясний*! Світе тихий! / Світе вольний, несповитий!” (Ш–2, 350, “Світе ясний! Світе тихий!”); “Замовкли гармати, / Онімлі дзвони, / І громада покладає / *Земніє* поклони” (Ш–2, 145, “У неділеньку у святу”).

Водночас у Шевченка засвідчено і флективне наголошування прикметників *новий, ясний*: “Перед Нероном, / Перед Юпітером

новим, / Молились вчора сенатори / І всі патриції, і вчора / Ли-
лася Божа благодать” (Ш–2, 251, “Неофіти”); “О роді суетний,
проклятий, / Коли ти видохнеш? Коли / Ми діждемося Вашинг-
тона / З новим і праведним законом?” (Ш–2, 258, “Юродивий”);
“Плете волокни, озуває, / І у кедрових стін нових / Про батькове
осля питає” (Ш–2, 358, “Саул”); “Присягається діточка мені, / Ве-
селяя присниться мати, / Давне-колишній та ясний / Присниться
сон мені!” (Ш–2, 354, “Поставлю хату і кімнату...”); “Орися ж
ти, моя ниво, / Долонь та горою! / Та засійся, чорна ниво, / Волею
ясною!” (Ш–2, 355, “Не нарікаю я на Бога...”; наголос поставле-
но Шевченком]. За спостереженням З. Веселовської, староукра-
їнські пам’ятки кінця XVI–XVII ст. уже засвідчують вагання
наголосу в прикметнику *новий* [Веселовська : 83]. Це явище, як
було показано вище, відбиває і мовна практика Шевченка.

Староукраїнську орфоепічну традицію відбиває наголошу-
вання Шевченком, як свідчать рими, деяких прикметників і діє-
прикметників: *похилённому*: “Як сніг, три пташечки летіли
/ Через Суботове і сіли / На *похилённому* хресті / На старій церк-
ві” (Ш–1, 314, “Великий льох”, наголос поставлено автором);
водночас засвідчено і кореневий наголос: “Козацька церква не-
величка / Стоїть з *похиленим* хрестом” (Ш–2, 39, “Сон” (“Гори
мої високії... ”)); *огнённая*: “Мітла з востоку / Над самим Віфліє-
мом, боком, / Мітла *огнённая* зійшла” (Ш–2, 319, “Марія”); *ог-
нённе*: “А батькових старих, кровавих, / Не ріки – море розли-
лось, / *Огнённе* море! Слава! Слава!” (Ш–1, 344, “Кавказ”;
наголос поставлено Т. Шевченком); *ненарождённим* у посланні
“І мертвим, і живим, і *ненарождённим* землякам моїм в Україні
і не в Україні моє дружнєє посланіє” (Ш–1, 348) та в поемі
“Марія”: “А мітла, / мітла *огнённая* світила, / неначе сонце,
і дивилась / На ту ослицю, що несла / В Єгипет кроткую Марію
і *нарождённого* Месію” (Ш–2, 320); *неутомлённис*: “Храми,
каплиці, і ікони, / І ставники, і мирри дим, / І перед образом Тво-
їм / *Неутомлённис* поклони” (Ш–1, 346, “Кавказ”); *незцілённый*:
“Сповідали, причащали / Й ворожки питали – / Не помогло...
з *незцілённым* / В дорогу рушали” (Ш–1, 280, “У неділю не гуля-

ла”;³ наголос поставлено автором); *непрощénний*: “А тим часом *непрощénний* / Грішний умирає” (Ш–1, 390; наголос поставлено Т. Шевченком); “Їх із костьола повели / В *возобновлénній* покої” (Ш–2, 75, “Варнак”); *ізбрánний*: “Що Він зробив їм, той святий, / Той Назорей, той Син єдиний / Богом *ізбрánної* Марії...” (Ш–2, 245, “Неофіти”); *осквернénний*: “Чи буде правда меж людьми? / Повинна быть, бо сонце стане / І *осквернénу* землю спалить” (Ш–2, 363, “О люди! Люди небораки!”; наголос поставлено Т. Шевченком; водночас засвідчено і кореневий наголос: “– Якби-то, – думаю, – якби / Не похилилися раби... / То не стояло б над Невою / Оцих *осквернених* палат!” (Ш–2, 367, “Якось-то йдучи уночі”). У сучасній українській літературній мові зберігся прикметник *огнénний*, який успадкував особливості староукраїнського наголошування.

Отже, українська вимова богослужбового тексту церковнослов'янською мовою спирається на давню традицію. Відмінність української редакції церковнослов'янської мови від російської редакції засвідчують не тільки зафіксовані в текстах XVII–XVIII ст. наголоси, а й цитати зі Святого Письма у Григорія Сковороди та його власна мовна практика. Давня система українського церковного наголошування стала органічним елементом мовної свідомості й Тараса Шевченка, що яскраво відображають тексти його поезій.

ДЖЕРЕЛА

С. – Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / Григорій Сковорода ; за ред. Л. Ушкалова. – Х. : Майдан, 2010.

УЄ – Smotryckyj M. The Jevanhelije ucytelnoje of Meletij Smotryckyj / introd. by D. A. Frick. – Cambridge : Harvard University Press, [1987]. – XVI, (Harvard Library of Early Ukrainian Literature / ed. Ch. O. Pritsak; vol. 2).

УС – Словарь російсько-український / зібрав і впорядкув. М. Уманець та А. Спілка. – Львів : з друк. т-ва ім. Шевченка, 1893. – Т. 1.

Ш–1 – Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1.

Ш–2 – Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 2.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII ст.) / З. М. Веселовська. – Х. : Вид-во Харків. ун-ту, 1970.
2. Гальчук І. Ю. Наголос граматики М. Смотрицького як відбиття староукраїнської акцентної системи / І. Ю. Гальчук // Мовознавство. – 2008. – № 4/5. – С. 79–91.
3. Жовтобрюх М. А. Відбиття процесу становлення фонологічної системи української літературної мови у творах Г. Сковороди / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1972. – № 4. – С. 59–70.
4. Зинякова А. А. Наголошення іменників жіночого роду на -а, -я в “Енеїді” І. Котляревського / А. А. Зинякова // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. пр., присвяч. пам'яті професора С. П. Самійленка. – Запоріжжя, 1996. – Ч. 2. – С. 22–25.
5. Зинякова А. А. Наголошення іменників середнього роду на -о, -е в “Енеїді” І. Котляревського / А. А. Зинякова // Мовознавство. – 1995. – № 2. – С. 38–47.
6. Огієнко І. Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К. : Либідь, 1995.
7. Огієнко І. Лисейська тріюда 1734 року : з історії укр. мови в XVIII віці / І. Огієнко. – Варшава : друк. Синодальна, 1932.
8. Огієнко І. Наголос jako метод означення місця виходу стародрукованих книжок : замітки з історії наголосу на послугах палеотипії / І. Огієнко // Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. – 1925. – Т. 136/137. – С. 197–224.
9. Огієнко І. Українська літературна мова XVI-го ст. і український Крехівський Апостол / Іван Огієнко. – Т. І. – Варшава : Друкарня синодальна, 1930.
10. Огієнко І. Український літературний наголос / Іван Огієнко. – Вінніпег : The Christian Press, 1952.
11. Огієнко І. Український наголос на початку XVII віку / Іван Огієнко. – Жовква : ЧСВВ, 1926.
12. Огієнко І. Український наголос у XVI віці / І. Огієнко // Сборник статей в честь академика Алексея Ивановича Соболевского ; под ред. В. Н. Перетца. – Л., 1928. – С. 444–451. – (Сборник Отделения русского языка и словесности АН СССР; т. 101, № 3).
13. Čyževskij D. Literarische Lesefrüchte : Zur Sprache Skovorodas / D. Čyževskij // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1934. – Bd. 11. – S. 21–22.

REFERENCES

1. Veselov'ska Z.M. (1970) Naholos u skhidnoslovyans'kykh movakh pochatkovoyi doby formuvannya rosiys'koyi, ukrayins'koyi ta bilorus'koyi natsiy (kinets' XVI - pochatok XVIII st.) [*Stress in the East Slavic languages in an initial*

stage of formation of Russian, Ukrainian and Belarusian nations (late 16th - early 18th century)]. Kharkiv: Vyd-vo Kharkiv. un-tu, 163 p. (in Ukrainian).

2. Hal'chuk I.Yu. (2008) Naholos hramatyky M.Smotryts'koho yak vidbyttya staroukrayins'koyi aktsentnoyi systemy [*Stress of M.Smotrytskyi's grammar as a display of Old Ukrainian accentuation system*]. *Linguistics*, no. 4/5, pp. 79-91 (in Ukrainian).

3. Zhovtobryukh M. A. (1972) Vidbyttya protsesu stanovlennya fonolohichnoyi systemy ukrayins'koyi literaturnoyi movy u tvorakh H.Skovorody [*Display of the process of formation of phonological system in Ukrainian literary language in works of H.Skovoroda*]. *Linguistics*, no. 4, pp. 59-70 (in Ukrainian).

4. Zynyakova A. A. (1996) Naholoshennya imennykiv zhinochoho rodu na -a, -ya v "Eneyidi" I.Kotlyarevs'koho [*Stressing of nouns of feminine gender of -a, -ya in I.Kotliarevskyi's "Eneyida"*]. *Skhidnoslovyans'ki movy v yikh istorychnomu rozvytku*: zb. nauk. pr. [*East Slavic languages in their historical development: Collected papers*]. Zaporizhzhya, part 2, pp. 2-25 (in Ukrainian).

5. Zynyakova A.A. (1995) Naholoshennya imennykiv seredn'oho rodu na -o, -e v "Eneyidi" I.Kotlyarevs'koho [*Stressing of nouns of neuter gender of -o, -ein I. Kotliarevskyi's "Eneyida"*]. *Linguistics*, no. 2, pp. 38-47 (in Ukrainian).

6. Ohiyenko I. (1995) Istoriya ukrayins'koyi literaturnoyi movy [*History of Ukrainian literary language*]. Kyiv: Lybid', 293 p. (in Ukrainian).

7. Ohiyenko I. (1932) Lyseyivs'ka triod' 1734 roku : z istoriyi ukr. movy v XVIII vitsi [*Lyseyivs'ka triod' of 1734: from the history of Ukrainian language in the 18th century*]. Varshava: druk. Synodal'na, 34 p. (in Ukrainian).

8. Ohiyenko I. (1925) Naholos yako metod oznachennya mistsya vykhodu starodrukovanykh knyzhok: zamitky z istoriyi naholosu na posluhakh paleotypiyi [*Stress as a method of defining places of publication of early printed books: notes about the history of stress for the needs of palaeotypy*]. *Proceedings of Taras Shevchenko Scientific Society*, vol. 136/137, pp. 197-224 (in Ukrainian).

9. Ohiyenko I. (1930) Ukrayins'ka literaturna mova XVI-host. i ukrayins'kyy Krekhivs'kyy Apostol [*Ukrainian literary language of the 16th cent. and Ukrainian Krekhivs'kyy Apostol*]. Varshava: Drukarnya synodal'na, vol. I, 520 p. (in Ukrainian).

10. Ohiyenko I. (1952) Ukrayins'kyy literaturnyy naholos [*Ukrainian literary stress*]. Vinnipeh: The Christian Press, 303 p. (in Ukrainian).

11. Ohiyenko I. (1926) Ukrayins'kyy naholos na pochatku XVII viku [*Ukrainian stress in the early 17th century*]. Zhovkva: ChSVV, 31 p. (in Ukrainian).

12. Ohiyenko I. (1928) Ukrayins'kyy naholos u XVI vitsi [*Ukrainian stress in the 16th century*]. *Collection of the Department of Russian Language and Literature of the Academy of Sciences of the USSR*, Leningrad, vol. 101, no 3, pp. 444-451 (in Ukrainian).

13. Čyževskij D. (1934) Literarische Lesefrüchte: Zur Sprache Skovorodas. *Zeitschrift für slavische Philologie*, vol. 11, pp. 21-22 (in German).

Lidiia Hnatiuk, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**Accentuation in the Ukrainian version of Church Slavonic language
and its display in works of H.Skovoroda and T.Shevchenko**

The article summarizes I.Ohienko's observations regarding peculiarities of accentuation in the Ukrainian version of Church Slavonic language of the 16th–17th centuries, which was completely different from the Russian version of Church Slavonic language in terms of pronunciation. The most important differences between the two versions are the following: in nominal parts of the language the stress falls on the root in the Ukrainian version of Church Slavonic language while in the Russian version it's on the inflexion, in participles and adjectives of the Ukrainian version the stress falls on the suffix -enn, -ann, and in the Russian version – on the root or other suffix. The paper shows continuation of Old Ukrainian bookish tradition in the language practice of H.Skovoroda and T.Shevchenko.

Keywords: history of Ukrainian accentuation, Old Ukrainian bookish tradition, Ukrainian system of accentuation, Ukrainian version of Church Slavonic language, Russian version of Church Slavonic language.